

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN BİRİNCİ SANAYİ SAYIMI

Merter MERT¹

Özet

Bu çalışmanın amacı Türkiye Cumhuriyeti'ndeki sanayiye ilişkin ilk sayım sonuçlarının incelenmesidir. İlk sanayi sayımı 1927 yılında gerçekleştirilmiş ve sayım sonuçları 1928 yılında eski Türkçe ile daha sonra 1969 yılında Latin alfabesiyle yayımlanmıştır. Ayrıca, 1927 yılında nüfus ve tarım sayımları da gerçekleştirilmiştir. Gerek Türkiye iktisat tarihinin dönemlerinin analiz edilmesi gerekse dönemlerarası kıyaslama yapılması açısından ilk sayım sonuçlarının incelenmesi önem kazanmaktadır. Çalışmada betimsel bir analiz yöntemi kullanılarak ham verilerin sunumu yapılmış ve ayrıca basit hesaplamalarla verimlilik göstergeleri üretilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, ilk olarak, Türkiye 1920'li yılların sonuna doğru tarımsal faaliyetlere dayalı bir sanayinin gelişmesi sürecindeydi. İkincisi sanayi üretimi önemli oranda küçük ölçekli faaliyetlere dayanıyordu. Üçüncüsü, işletmelerin faaliyeti büyük ölçüde emek yoğun üretim tekniklerine dayanıyordu. Dördüncüsü, Türkiye'de 1927'de tarıma dayalı sanayiye bağlı bir üretim yapısı vardı. Beşincisi, yatırımın ve sermaye birikiminin bir kaynağı olarak yurtiçi katma değer açısından da tarıma dayalı sanayi belirleyici idi. Altıncısı, çalışanlar açısından tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayinde azalan verimler olgusunun geçerli olabileceğine dair işaretler vardır. Yedincisi, sermaye açısından da tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayinde azalan verimler olgusunun geçerli olabileceği iddia edilebilir. Diğer taraftan, son iki iddiayı daha güçlü destekleyebilmek için verilerin dinamik olarak da incelenebilmesi gereklidir. Sonuncu olarak, 1927 itibarıyla üretimin ithalata bağımlılığının düşük olduğu ifade edilebilir.

Anahtar kelimeler: Türkiye iktisat tarihi, Kalkınma, Sanayi.

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, merter.mert@hbv.edu.tr

THE FIRST INDUSTRIAL CENSUS OF THE REPUBLIC OF TURKEY

Abstract

The aim of this study is to examine the first census results of the industry in the Republic of Turkey. The first industrial census was carried out in 1927 and the census results were published in old alphabet in 1928 and later in the Latin alphabet in 1969. In addition, population and agricultural censuses were carried out in 1927. Examining the results of the first census gains importance in terms of both examining the periods of the economic history of Turkey and making inter-period comparisons. In the study, raw data were presented using a descriptive analysis method and also productivity indicators were produced with simple calculations. According to the first result of the study, Turkey was in the process of developing an industry sector, which is based on agricultural activities, towards the end of the 1920s. Second, industrial production relied heavily on small-scale activities. Thirdly, economic activities relied heavily on labor-intensive production techniques. Fourth, in 1927, there was a production structure depended on agriculture-based industry in Turkey. Fifth, as a source of investment and capital accumulation, the agriculture-based industry was decisive in terms of domestic value-added. Sixth, for workers, there are indications that diminishing returns may occur in the agriculture-based industries. Seventh, there are also indications that diminishing returns may occur in the agriculture-based industries for the factor of capital. On the other hand, it is necessary to analyze the data dynamically in order to support the last two claims more strongly. Finally, it can be stated that the dependence of production on imports was low as of 1927.

Keywords: Economic history of Turkey, Development, Industry.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin birinci sanayi sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Sayım sonuçları 1928 yılında eski Türkçe ile daha sonra 1969 yılında Latin alfabesiyle yayımlanmıştır. Yine 1927 yılında tarım sayımı ve nüfus sayımı da yapılmıştır. Böylece 1927 yılında ekonomik yapının bir envanteri veya dökümü ortaya çıkarılmıştır.

Türkiye iktisat tarihinin dönemlerinin kendi içinde analiz edilmesi ve ayrıca dönemlerarası kıyaslama yapılması açısından ilk sayım sonuçlarının incelenmesi önemlidir. Bu çalışmanın amacını da sanayiye ilişkin ilk sayım sonuçlarının incelenmesi oluşturmaktadır.

Çalışmada betimsel bir analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede hem ham verilerin sunumu yapılmış hem de basit hesaplamalarla verimlilik göstergeleri üretilmiştir.

Çalışmanın planı şöyledir: İzleyen bölümde veri ve yöntem açıklanmıştır. Daha sonra sayım sonuçları grafiklerle gösterilmiştir. Aynı bölüm içinde çeşitli verimlilik göstergelerine ilişkin hesaplamalara da yer verilmiştir.

1. VERİ VE YÖNTEM

Bu bölümde verilerin içeriğine ve hesaplama yöntemine ilişkin bilgiler sunulmuştur.

1927 sanayi sayımında on sanayi kolu tespit edilmiş ve şöyle sınıflandırılmıştır:

1. İstihraç sanayii (Maden Çıkartma)
2. Tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayii
3. Dokuma Sanayi
4. Ağaç sanayii ve diğer bitki maddeleri sanayii
5. Kâğıt ve karton sanayii
6. Maden sanayii, maden işleme ve makine onarımı ve imalatı
7. Bina ve inşaat sanayii
8. Kimya sanayii
9. Karma sanayii
10. Çeşitli sanayi

Bunların ayrıntılı sunumu ise şöyledir:

1. Maden Çıkartma Sanayii
 - a — Taş, Mermer, Kum, Lületaş ocakları
 - b — Tuzla ve Tuz çıkartan yerler
 - c — Demir, Çinko, Kurşun, Bakır, Mangenez, Kalay vs. madenler
 - ç — Petrol vesaire kuyuları
 - d — Maden Kömürü, Linyit ocakları
 - e — Maden suları

2. Tarım, Evcil Hayvanlar, Balık ve Av Ürünleri Sanayii

- a — Tahıl ürünleri
 - b — Pirinç ürünleri
 - c — Tahıl değirmenleri
 - ç — Ekmekçilik ve hamur işleri
 - d — Pasta, Şekerleme, Çikolata, Helva, Reçel, ve Pekmez imalâthaneleri
 - e — Yemiş, hazırlama, kurutma ve konserve imalâthaneleri incir, üzüm vs.
 - f — Sebze hazırlama, kurutma ve konserve imalâthaneleri
 - g — Her çeşit bitkisel yağ ürünleri
 - ğ — Şarap, Rakı, Bira, alkol vesair alkollü içkiler ve sirke imalâtı
 - h — Tütün sanayi
 - ı — Sütçülük, Peynircilik, yağcılık, yoğurtçuluk, kaymakçılık sanayii
 - i — Şeker fabrikaları
 - j — Mezbaha, et vesair yenecek hayvan maddesi hazırlayanlar ve korunma haneleri
 - k — Yumurta ve tavuk et vesaire konservehaneleri
 - l — Dabakaneler ve deri boyama ve nakışhaneleri
 - m — Der ayakkabı imalâthaneleri
 - n — Çanta, cüzdan, eldiven tuvalet ve süs için sair deri eşya imâli
 - o — Kayış ve koşum vesair deri imalâthaneleri
 - ö — Fırça imalâthaneleri
 - p — Kemik ve boynuzdan yapılmış tarak ve emsali imalâtı, kemik boynuz, mercan, Lületaşı, kehribardan mamul tahtadan ve fildişinden tuvalet ve lüks eşya imalâthaneleri
 - r — Yukarda yazılan maddelerden yapılmış diğer eşya imalâthaneleri
 - s — Vahşi hayvandan, deri, tüy, kıl istihzaratı (hazırlanması) ve kürk imalâthaneleri
 - ş — Balık konservehaneleri, balık ürünleri hazırlanması (Havyar)
3. Dokuma Sanayi
- a — Yün hazırlanması ve temizleme evleri
 - b — Yün bükme ve dokumahaneleri
 - c — Pamuk hazırlanması, örgü ve bükümhaneleri
 - ç — Pamuk dokumahaneleri

- d — İpek böceği kozası hazırlama ve kurutmahaneleri
- e — İpek hazırlama, büküm boyahaneleri
- f — İpek dokumahaneleri
- g — Kendir vesair, bitkisel dokuma hazırlığı ve bükümhaneleri
- ğ— Kendir vesair bitkisel dokumahaneleri
- h — Keçe imalâthaneleri
- ı — Elbise imalâthaneleri
- i — Keçe şapka ve kasket imalâthaneleri
- j — Fanila, kuşak, çorap vesair giyime ait eşya imalâthaneleri
- k — Halı imalâthaneleri, halı temizleme ve kırkma haneleri
- l — Şilte, Yastık, yorgan imalâthaneleri
- m — Elbise ve kumaş boyahaneleri, elbise temizleme ve çamaşır yıkama haneleri
- n — Sair yün, pamuk ve ipek eşya imalâthaneleri
- o — Çeşitli dokuma sanayii imalâthaneleri
- 4. Ağaç Mamulleri ve Sair Maddeler
- a — Odun hazırlanması
- b — Kereste ve tahta fabrikaları ve marangozhaneleri
- c — Möble ve tahta güzel sanatları
- ç — Araba imalâthaneleri
- d — Kayık, Sandal, Gemi, Vapur yapımı ve her çeşit tamirler
- e — Fıçı, Sandık, kutu vs. imalâtı
- f — Tahtadan yapılmış müzik aletleri imalât ve tamir haneleri
- g — Tahta oyuncak imalâthaneleri
- ğ— Kamış, saz, sepet, saman, mantardan yapılmış eşya imalâtı
- h — Diğer ağaç mamulleri sanayii
- 5. Kâğıt ve Karton Sanayii
- a — Her çeşit karton ve kâğıt fabrikaları
- b — Kâğıt ve kartondan yapılmış eşya imalâtı
- c — Matbaa, Litografi, renkli tab
- ç — Mücellithane
- d — Kâğıt ve kartondan oyuncak imalâtı

6. Maden Sanayii, Maden İşletme ve Makine İmalâtı Sanayii
- a — Demir ve Kurşun çelik vs. maden izabehaneleri
 - b — Demirden ve Kurşundan yapılmış eşya imalâthaneleri Karyola, Möble, iskemle, kilit, anahtar, çivi, demir, mutfak eşyası vs. Tarım aletleri imalâtı
 - c — Bakır, piring, çelik, cam eşya ve lüks eşya imalâtı
 - ç — Gülle, fişek, top, tüfek, tabanca vs. Harp ve av silâhları imalâthaneleri
 - d — Tarım ve sanayiye ait makineler imalâthaneleri
 - I — İmalâtı
 - II — Tamirâtı
 - e — Buhar makineleri lokomotif imalâtı ve tamirâtı
 - f — Otomobil, bisiklet, motosiklet, uçak imalât ve tamirâtı
 - g — Makine tamirleri yazı ve Elektrik makineleri, Elektrik eşyası atölye makineleri tamirâtı
 - ğ — Madenden yapılmış müzik aletleri imalât ve tamirleri
 - h — Her çeşit saat, cep saati, kuyumculuk ve mücevherat, gözlük tamirâtı imalâtı
 - ı — Her çeşit klişe, mühürçülük, çinkografi ve matbaa harf dökümü
7. Bina ve İnşaat Sanayii
- a — Taşılamak ve yontmahaneleri
 - b — Tuğla ve kiremit ocakları
 - c — Kireç ve çimento, alçı ocakları
 - ç — Testi, çini, döşeme tuğlası, çanak çömlek vs. fabrikaları
 - d — Cam ve şişe imalâthaneleri vesair bina inşaat sanayii
8. Kimya Sanayii
- a — Boya imalâtı
 - b — Boyamahane
 - c — Kimya maddeleri, sun'i gübre vs. imalâtı
 - ç — Kimyevi ecza imalâtı
 - d — Patlayıcı maddeler fabrikaları
 - e — Levanta, kolonya, tuvalet maddesi vs. Kokulu madde imalâtı
 - f — Gazoz ve Limonata veya hülâsaları imalâthaneleri
 - g — Sabun ve mumhaneler
 - ğ — Diğer kimya sanayii

9. Karma Sanayii

a — Karma sanayi (ayrı ayrı bir kaç sanatı yapan sanayi)

10. Çeşitli Sanayii

a — Şemsiye imalât ve tamirhaneleri

b — Bavul imalâtı (mamul maddesi ayrılmadan)

c — Tuz ve kahve hazırlanması

ç — Motor, Su, Işık dağıtım sanayii

d — Telefon İşletmesi

e — Işıklanma aletleri, Elektrikten başka gaz, benzin ocakları, lâmbalar imalâtı

f — Diğer çeşitli sanayi

Mevcut çalışmada da yukarıdaki sınıflandırma kapsamında çeşitli tespitler yapılmıştır.

1927 sanayi sayımında aşağıdaki ham veriler yer almıştır:

1. Sanayi sınıflarına göre işletme sayısı ve oranı
2. Sanayi sınıflarına göre çalışanlar sayısı ve oranı
3. Çalışanlar sayısına göre müesseselerin sayısı ve oranı
4. Elli bir ve daha fazla insanı olan müesseselerin sanayi sınıflarına göre sayısı
5. Müesseselerin çalışan insan sayısı ve sanayi sınıflarına göre sayısı
6. Dört ve daha az insan bulunan küçük işletmelerin ve dört ve daha çok insan bulunan işletmelerin sayısı
7. Motorların cinsine göre sayısı ve beygir kuvveti toplamı
8. Motorlu ve motorsuz işletmelerin sanayi sınıflarına göre sayısı
9. Motorların cinsine göre ve sanayi sınıflarına göre sayısı ve beygir kuvveti toplamı
10. Dört ve daha çok insan bulunan işletmelerde patron ve memurların, cinsiyet ve uyrukluklarına göre; işçilerin, cinsiyet, yaş ve uyruklarına göre sayısı
11. Çeşitli sanayi sınıflarında kullanılan yerli ve yabancı ham maddenin 1927 yılındaki kıymeti ve yıllık üretim kıymeti
12. Yukarıdaki bilgilerin işletmenin bulunduğu il ve belde itibariyle tasnifi

Mevcut çalışmada da yukarıdaki ham verilerin büyük bir kısmı kullanılmıştır. Diğer taraftan, bunun yanı sıra bu ham veriler kullanılarak çeşitli hesaplamalar da yapılmıştır. Bu hesaplamaları göstermek için değişkenler şöyle simgelenebilir:

Yıllık üretim kıymeti: Y

Çalışanlar sayısı: L

Beygir gücü: K

Motorsuz işletmelerin oranı: u

Motorlu işletmelerin oranı: 1-u

Yerli ham maddenin kıymeti: a

Yabancı ham maddenin kıymeti: b

Yıllık katma değer: V

Yıllık yurtiçi katma değer: V_D

Böylece şu eşitlikler yazılabilir:

$$\text{Çalışanların ortalama verimliliği} = \text{Yıllık üretim kıymeti} / \text{Çalışanlar sayısı} = Y / L$$

veya

$$\text{Çalışanların ortalama verimliliği} = \text{Yıllık katma değer} / \text{Çalışanlar sayısı} = V / L$$

$$\text{Sermayenin ortalama verimliliği} = \text{Yıllık üretim kıymeti} \times \text{Motorlu işletmelerin oranı} / \text{Beygir gücü} = Y \times (1-u) / K$$

veya

$$\text{Sermayenin ortalama verimliliği} = \text{Yıllık katma değer} \times \text{Motorlu işletmelerin oranı} / \text{Beygir gücü} = V \times (1-u) / K$$

$$\text{Yıllık yurtiçi katma değer} = \text{Yıllık üretim kıymeti} - \text{Yabancı ham maddenin kıymeti} = V_D = Y - b$$

$$\text{Yıllık katma değer} = \text{Yıllık üretim kıymeti} - \text{Yabancı ham maddenin kıymeti} - \text{Yerli ham maddenin kıymeti} = V = Y - b - a$$

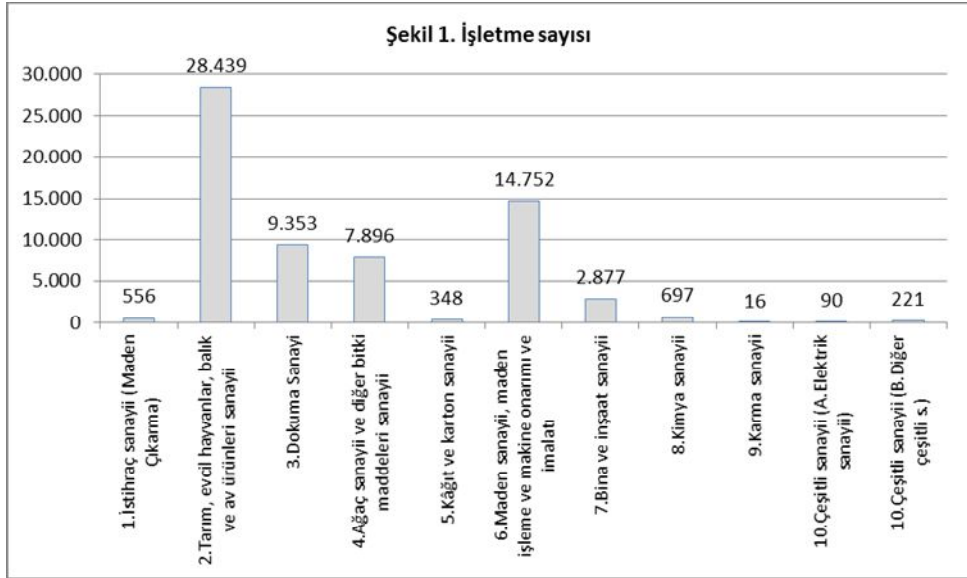
Bunlardan başka Şahinkaya (2019)'a dayanarak üretimin ithalata bağımlılığı da hesaplanmıştır.

$$\text{Üretimin ithalata bağımlılığı} = \text{Yabancı ham maddenin kıymeti} / \text{Yıllık üretim kıymeti} = b / Y$$

2. SAYIM SONUÇLARI VE BULGULAR

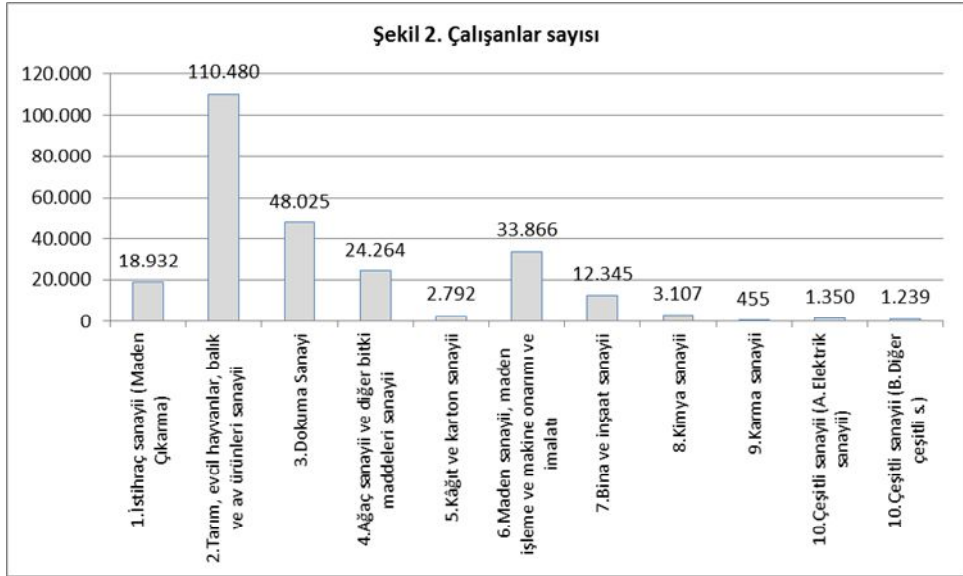
Bu bölümde sayım sonuçlarına ilişkin veriler grafiklerle sunulmuştur. Ayrıca, ham veriler kullanılarak verimlilik hesaplamaları yapılmış ve hesaplama sonuçları da grafiklerle sunulmuştur.

Birinci sanayi sayımı sonuçlarına göre, on sanayi kolu arasında en çok işletme sayısı tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayindedir (Şekil 1). Onu maden sanayi, maden işleme ve makine onarımı ve imalatı sanayi izlemektedir. Bu iki sanayi kolundaki işletme sayısı toplam işletmelerin % 66,20'sidir. İşletme sayısı en az olan sanayi kolu ise birden fazla sanati içeren karma sanayidir. Karma sanayini elektrik sanayi ve diğer çeşitli sanayi izlemiştir.

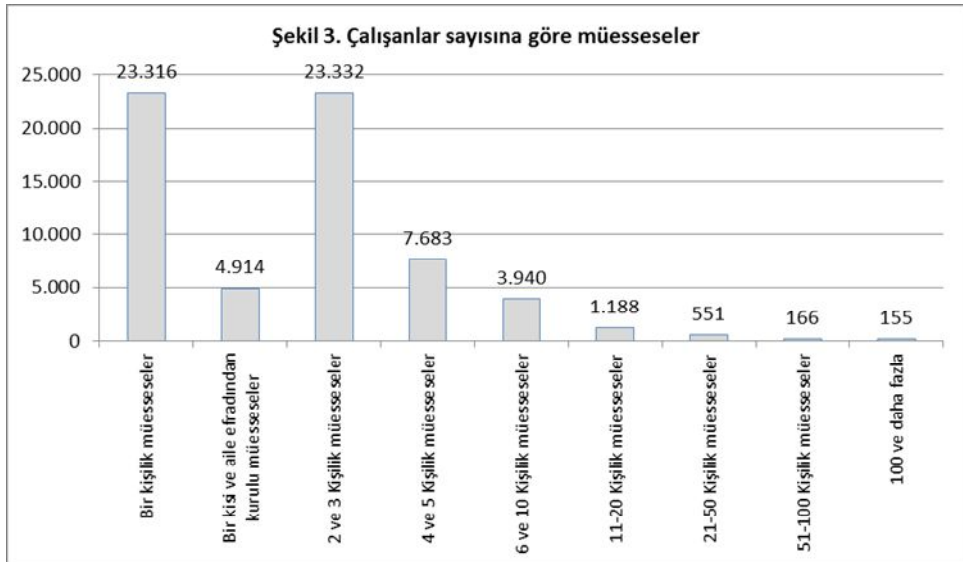
Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969)'a dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

On sanayi kolu arasında en çok çalışan sayısı tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayinde yer almıştır (Şekil 2). Ardından dokuma sanayi ve maden sanayi, maden işleme ve makine onarımı ve imalatı sanayi gelmektedir. Tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi ile dokuma sanayinde çalışanlar toplam çalışanların % 61,71'ini oluşturmuştur. Çalışan sayısı en az olan sanayi kolu birden fazla sanati içeren karma sanayidir. Karma sanayini diğer çeşitli sanayi ve elektrik sanayi takip etmiştir.

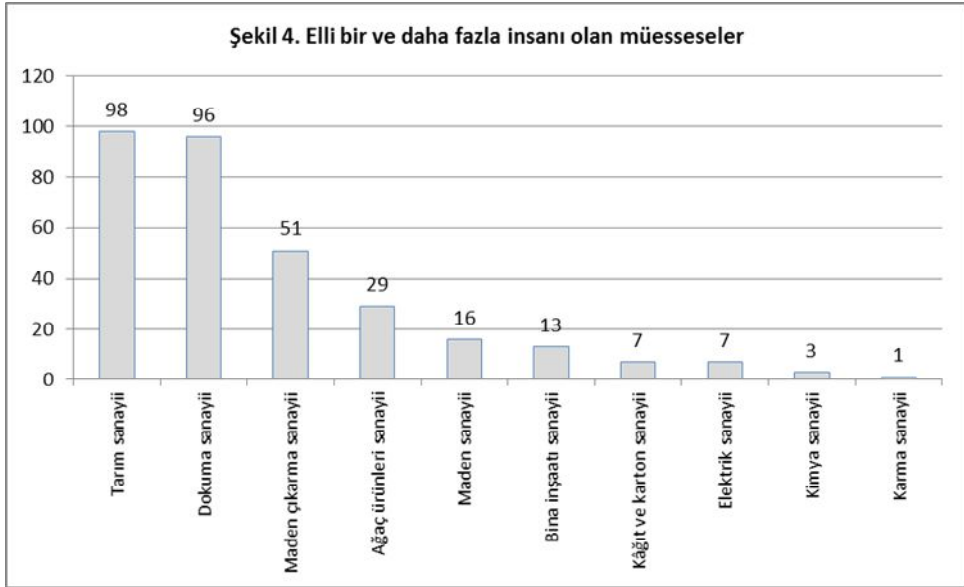
Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969)'a dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sanayi tesisi olarak kabul edilen işletmelerin büyük bir çoğunluğu aslında tek kişilik veya iki ve üç kişilik müesseselerdir (Şekil 3). Toplam 65.245 müessese-nin 46.648'i tek kişilik veya iki ve üç kişilik müesseselerden meydana gelmiştir. Bunun anlamı, sanayi üretiminin esasen küçük ölçekli olmasıdır.

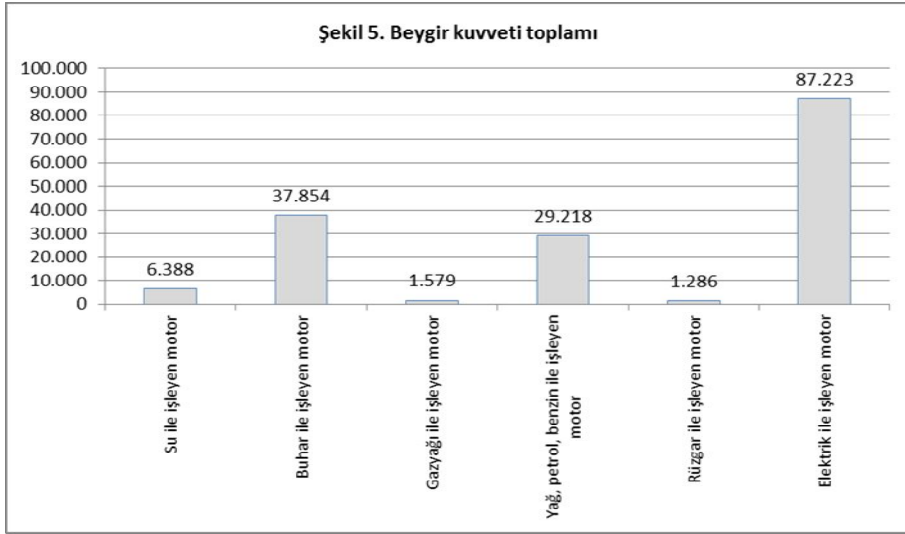
Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969)'a dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Elli bir ve daha fazla insanı olan ve böylece büyük ölçekli kabul edilebilecek 321 (166+155) müessese vardır (Şekil 4). Bunların çoğunluğu da tarım sanayi ve dokuma sanayindedir. Elli bir ve daha fazla insanı olan müessese sayısının en az olduğu işletme sayısı ise karma sanayindedir. Bunu kimya sanayi, elektrik sanayi ve kâğıt ve karton sanayi izlemiştir.

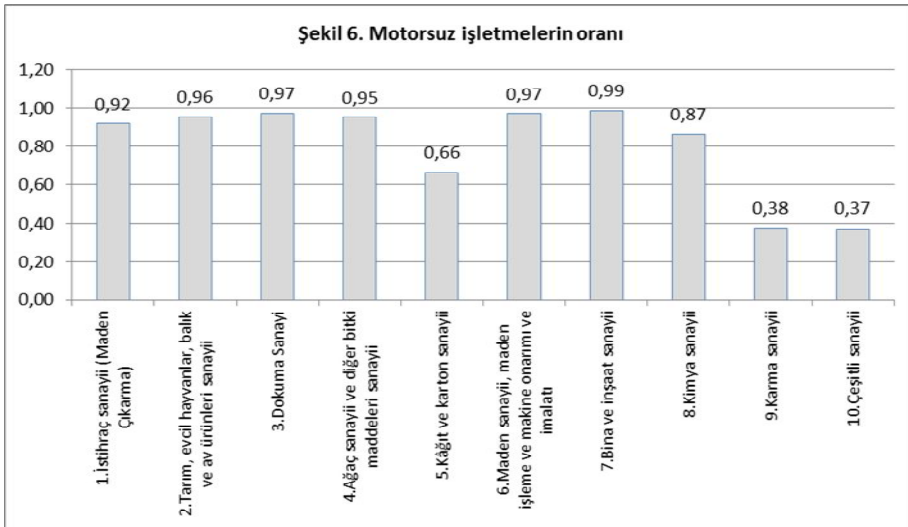
Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969)'a dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

İşletmelerin beygir kuvvetinin kaynağı incelendiğinde en fazla elektrik ile işleyen motor kullanılmıştır (Şekil 5). Bunu buhar ile işleyen motor ve yağ, petrol, benzin ile işleyen motor izlemiştir. Rüzgâr ile işleyen motorun toplam beygir kuvveti içindeki payı ise en düşük olmuştur.

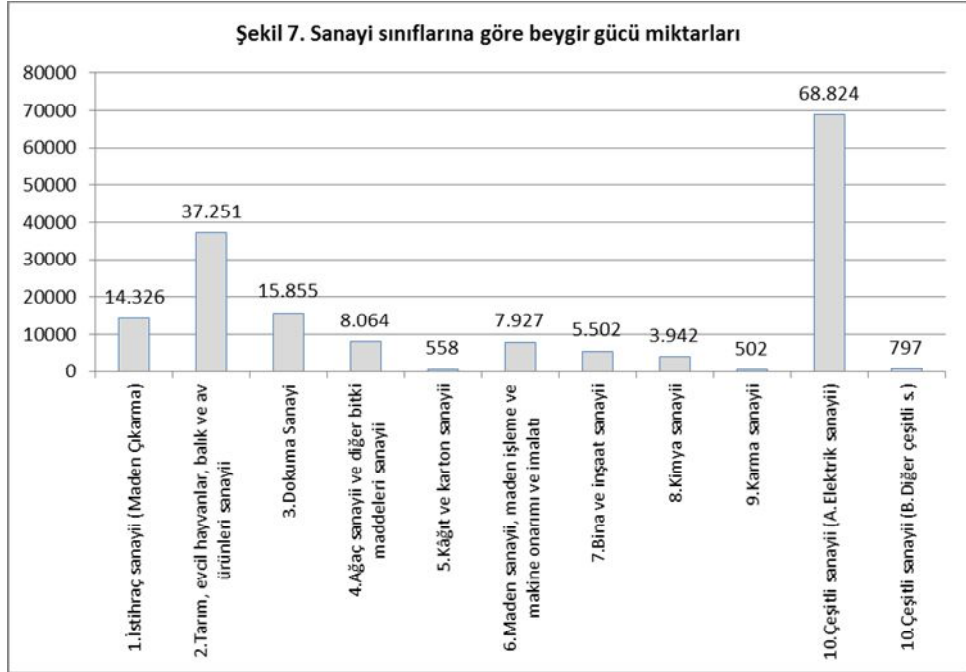
Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969)'a dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Diğer taraftan, işletmelerin büyük bir kısmı motorsuzdur (Şekil 6). Kâğıt ve karton sanayi, kimya sanayi, karma sanayi ve çeşitli sanayi dışındaki sanayi kollarında motorsuz işletmelerin oranı % 90'ın üzerindedir (Şekil 6). Kimya sanayinde motorsuz işletmelerin oranı % 87'dir. Motorsuz işletmelerin oranı kâğıt ve karton sanayinde % 66, karma sanayide % 38 ve çeşitli sanayide ise % 37 olarak gerçekleşmiştir.

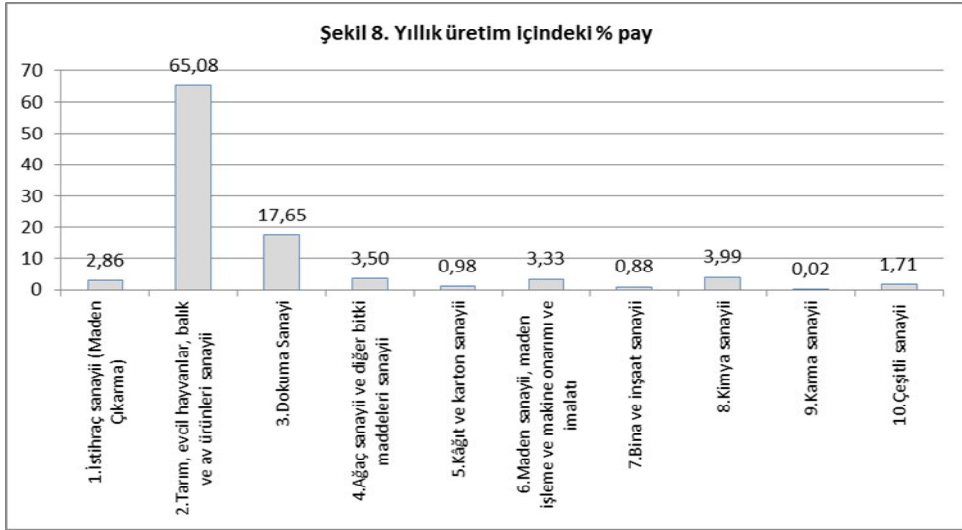
Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969)'dan hareketle yazar tarafından hesaplanmış ve oluşturulmuştur.

Az sayıdaki motorlu işletmelerde en fazla beygir gücü elektrik sanayindedir (Şekil 7). Elektrik sanayini, tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi ve dokuma sanayi takip etmiştir. Karma sanayinde en düşük beygir gücü vardır. Arından ise kâğıt ve karton sanayi gelmektedir.

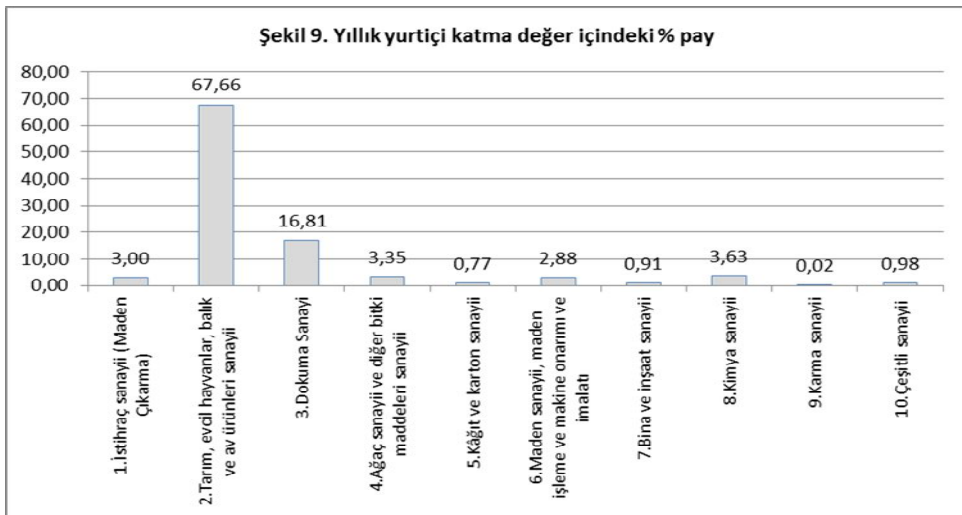
Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969)'a dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yıllık üretim içindeki yüzde pay incelendiğinde tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi % 65,08'lik pay ile ilk sırada yer almıştır (Şekil 8). Bu sektör ile dokuma sanayinin payı yıllık üretimin yaklaşık % 83'ünü meydana getirmiştir. Yıllık üretim kıymeti içindeki payının en düşük olduğu sanayi kolu karma sanayi iken bunu bina ve inşaat sanayi ve kâğıt ve karton sanayi izlemiştir.

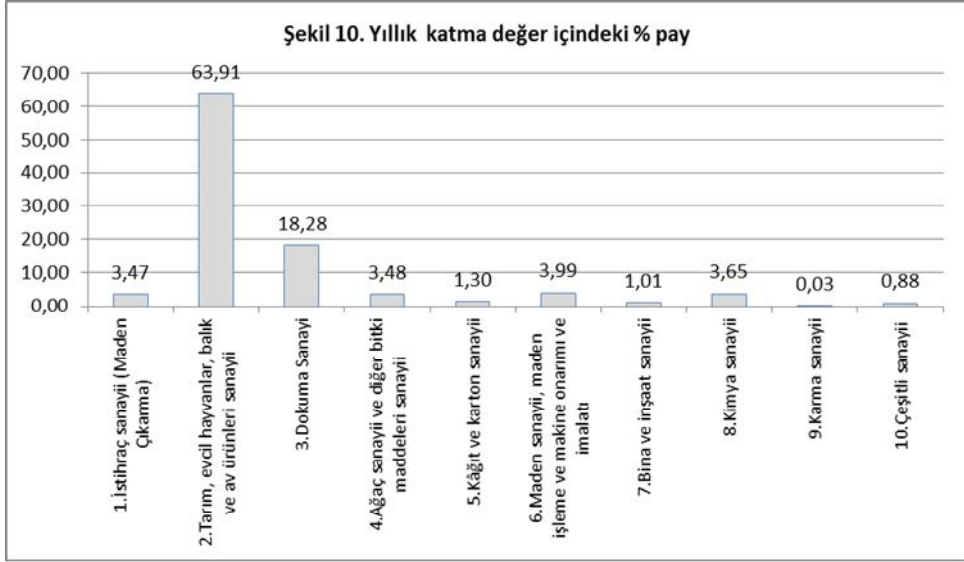

Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969)'dan hareketle yazar tarafından hesaplanmış ve oluşturulmuştur.

Yıllık yurtiçi katma değer açısından durum benzerdir. Tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi % 67,66'lık pay ile ilk sırada yer almıştır (Şekil 9). Tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi ile dokuma sanayinin payı yıllık yurtiçi katma değerın yaklaşık % 84'ünü oluşturmuştur. Benzer yorumlar yıllık katma değer için de yapılabilir (Şekil 10).

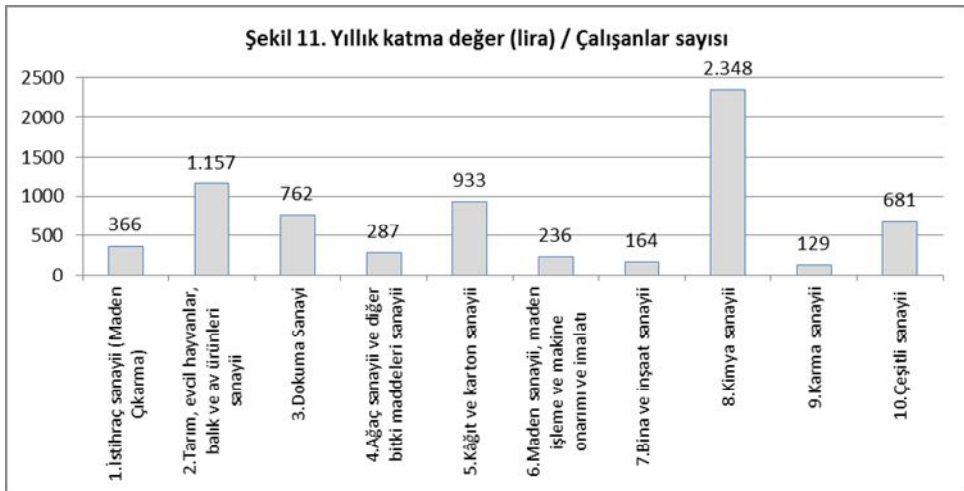

Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969)'dan hareketle yazar tarafından hesaplanmış ve oluşturulmuştur.

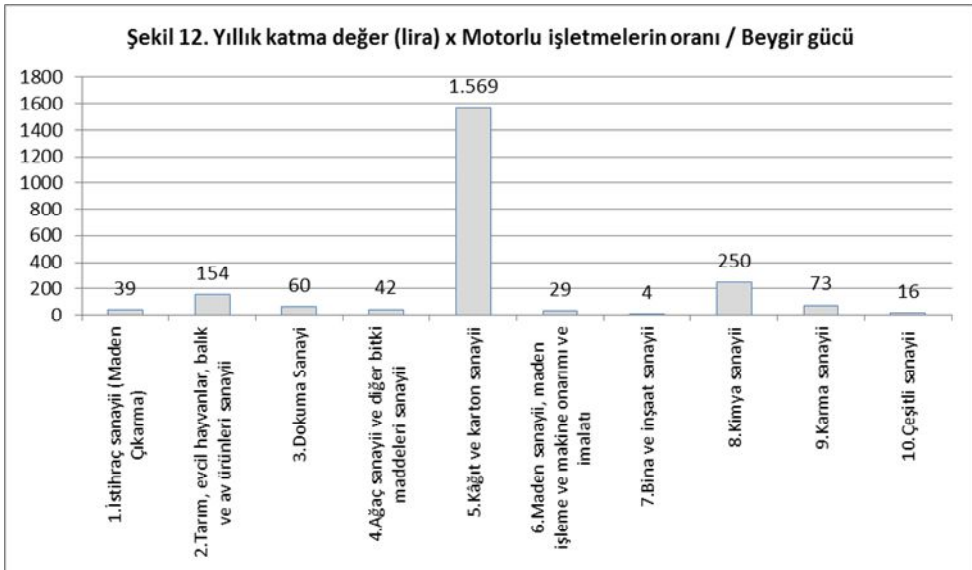
Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969)'dan hareketle yazar tarafından hesaplanmış ve oluşturulmuştur.

Diğer taraftan, çalışan başına katma değer açısından durum farklıdır. Bir bakımdan verimlilik olarak yorumlanabilecek olan çalışan başına katma değer hesaplama sonuçlarına göre, en yüksek çalışan verimliliği kimya sanayindedir (Şekil 11). Tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi ise onu takip etmiştir (Şekil 11).

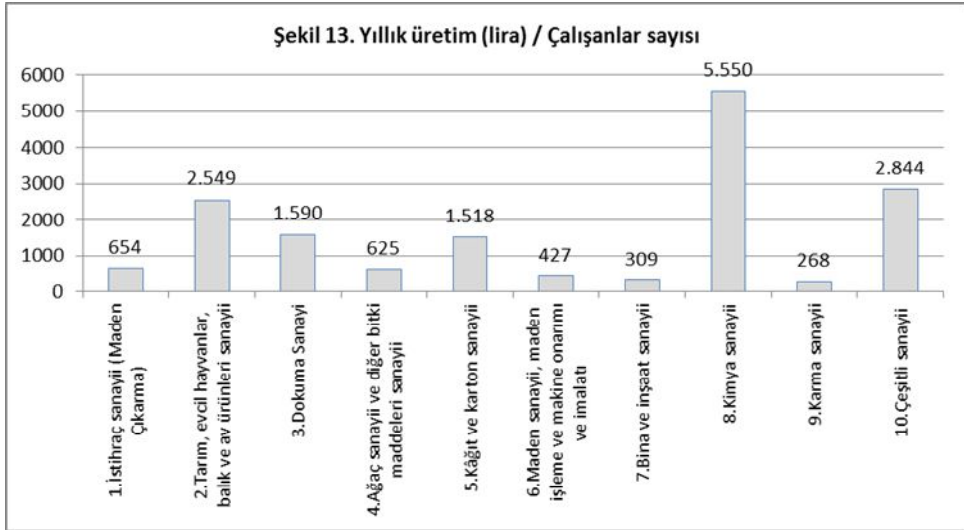
Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969)'dan hareketle yazar tarafından hesaplanmış ve oluşturulmuştur.

Sermayenin ortalama verimliliğini temsilen katma değerın beygir gücüne oranı hesaplanmıştır. Diğer taraftan, yöntem kısmında gösterildiği üzere, hesaplama yapılırken ilgili sanayi kolundaki yıllık katma değer, o sanayi kolundaki motorlu işletmelerin oranı ile çarpılmış, böylece daha gerçekçi bir hesaplama yapılmıştır. Buna göre, kâğıt ve karton sanayinde sermaye verimliliği açık farkla en yüksek iken kimya sanayi ikinci sırada, tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi ise üçüncü sırada yer almıştır (Şekil 12).

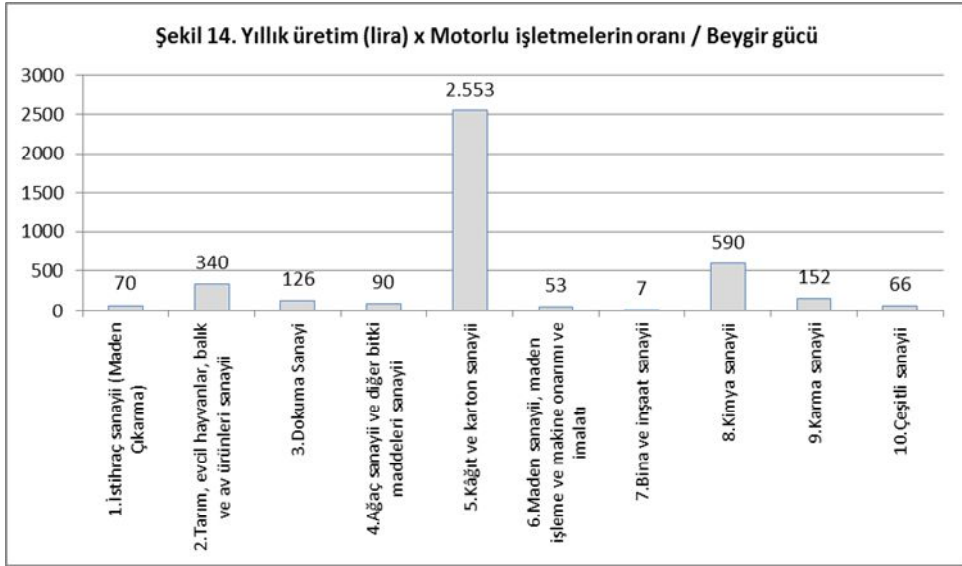
Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969)'dan hareketle yazar tarafından hesaplanmış ve oluşturulmuştur.

Verimlilik hesaplamalarında katma değer yerine yıllık üretim değeri kullanıldığında benzer sonuçlar elde edilmiştir. Çalışan başına yıllık üretim hesaplama sonuçlarına göre, en yüksek çalışan verimliliği kimya sanayindedir (Şekil 13). Diğer taraftan, katma değer verilerinden farklı olarak, tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi üçüncü sırada, çeşitli sanayi ise ikinci sırada yer almıştır.

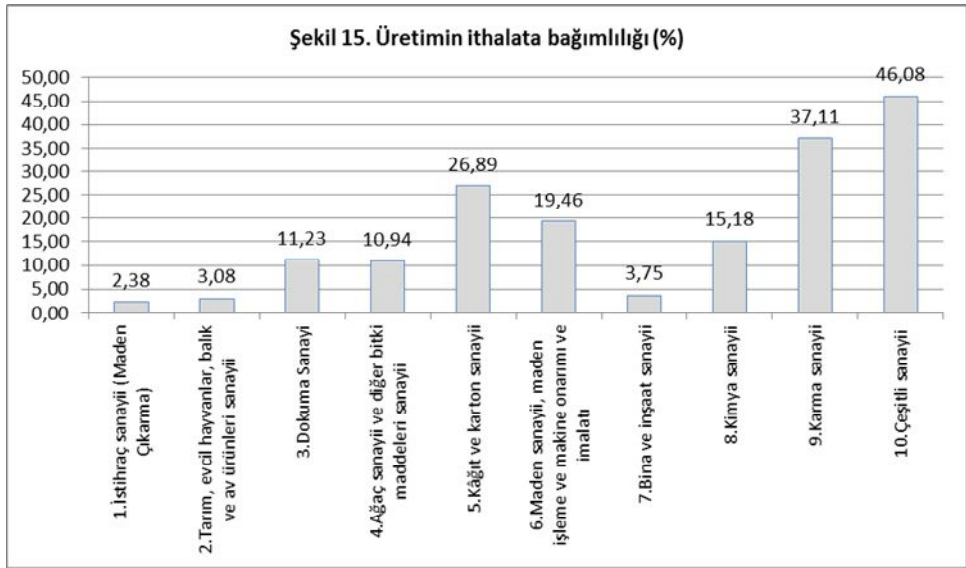
Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969)'dan hareketle yazar tarafından hesaplanmış ve oluşturulmuştur.

Yıllık üretimin beygir gücüne oranı hesaplama sonuçlarına göre, yine kâğıt ve karton sanayinde sermaye verimliliği açık farkla en yüksek iken ikinci sırada kimya sanayi yer almıştır (Şekil 14). Tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi üçüncü sırada yer almıştır (Şekil 14). Diğer taraftan, yukarıda da ifade edildiği üzere, hesaplama yapılırken ilgili sanayi kolundaki yıllık üretim kıymeti, o sanayi kolundaki motorlu işletmelerin oranı ile çarpılmış, dolayısıyla daha gerçekçi bir hesaplama yapılmıştır.

Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969)'dan hareketle yazar tarafından hesaplanmış ve oluşturulmuştur.

Son olarak, yıllık üretim kıymeti içinde yabancı ham maddenin oranı hesaplanmıştır. Hesaplama sonuçlarına göre, üretim yapısında önemli bir yer tutan tarım evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi üretiminin ithalata bağımlılığı düşüktür (Şekil 15). Yine çalışan verimliliği göstergelerinde önemli olan kimya sanayinde üretimin ithalata bağımlılığının yüksek olmadığı savunulabilir (Şekil 15). Diğer taraftan, sermaye verimliliği yüksek olan kâğıt ve karton sanayinde üretimin ithalata bağımlılığı tarım evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayinden ve kimya sanayinden yüksektir. Toplam olarak değerlendirildiğinde, üretim kıymeti toplamının ithalata bağımlılığı ise % 6,79 olarak hesaplanmaktadır.

Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969)'dan hareketle yazar tarafından hesaplanmış ve oluşturulmuştur.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı sanayiye ilişkin ilk sayım sonuçlarının incelenmesi olarak ifade edilmişti. Elde edilen bulgular göstermektedir ki, birinci olarak, Türkiye 1920'li yılların sonuna doğru tarımsal faaliyetlere dayalı bir sanayinin gelişmesi sürecindeydi. Gerek çalışan sayısının gerekse işletme sayısının en çok tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayinde toplanması buna işaret etmektedir. İkinci olarak, sanayi üretimi önemli oranda küçük ölçekli faaliyetlere dayanıyordu. Sanayi tesisi olarak kabul edilen işletmelerin büyük bir çoğunluğunun tek kişilik veya iki ve üç kişilik müesseseler olması bu iddiayı desteklemektedir. Elli bir ve daha fazla insanı olan ve böylece büyük ölçekli kabul edilebilecek müesseselerin çoğunluğu ise tarım sanayi ve dokuma sanayinde yer almıştır. Üçüncü olarak, işletmelerin büyük bir çoğunluğu motorsuzdu; yani işletmelerin faaliyeti büyük ölçüde emek yoğun üretim teknikleri kullanmaktaydı. Az sayıdaki motorlu işletmelerde en fazla beygir gücü sırasıyla elektrik sanayi, tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi ve dokuma sanayinde yer almıştır. Dördüncüsü, yukarıdaki birinci sonuçla uyumlu olacak şekilde, Türkiye o yıllarda tarıma dayalı sanayiye bağlı bir üretim yapısına sahipti. Yıllık üretim içindeki yüzde pay verilerine göre tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi ve dokuma sanayinin yıllık üretimin yaklaşık % 83'ünü meydana getirmesi bu sonuca işaret etmiştir. Beşinci olarak, yatırımın ve sermaye birikiminin bir kaynağı olarak yurtiçi katma değer

açısından da tarıma dayalı sanayi belirleyici olmuştur. Tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi ile dokuma sanayinin payının yıllık yurtiçi katma değerin yaklaşık % 84'ünü oluşturması bu iddiayı desteklemiştir. Altıncı olarak, çalışanlar açısından tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayinde azalan verimler olgusunun geçerli olabileceği savunulabilir. Nitekim çalışan sayısının, işletme sayısının ve yıllık üretim kıymetinin en çok tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayinde toplanmasına karşın çalışanların ortalama verimliliğinin en yüksek olduğu sektör tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi değil kimya sanayi olmuştur. Tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi ise bir hesaplama göre ikinci bir başka hesaplama göre üçüncü sırada yer almıştır. Elbette böyle bir iddiayı kuvvetli savunabilmek için dinamik verilerin olması gereklidir. Yedinci-si, sermaye açısından da tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayinde azalan verimler olgusunun geçerli olabileceği iddia edilebilir. Çalışan sayısının, işletme sayısının ve yıllık üretim kıymetinin en çok tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayinde olmasına rağmen sermayenin ortalama verimliliğinin tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayinde değil kâğıt ve karton sanayinde en yüksek olması buna işaret etmektedir. Tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi ise üçüncü sırada yer almıştır. Yıllık üretimin beygir gücüne oranı hesaplama sonuçlarına göre de durum aynıdır. Diğer taraftan, böyle bir iddiayı daha güçlü destekleyebilmek için verilerin dinamik olarak da incelenebilmesi gereklidir. Sekizinci ve son olarak, 1927 itibarıyla üretimin ithalata bağımlılığının düşük olduğu ifade edilebilir. Üretim kıymeti toplamının ithalata bağımlılığının % 6,79 olarak hesaplanması ve 1927'deki ekonomik yapı açısından belirleyici olan tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayinde üretimin ithalata bağımlılığının daha da düşük olması bu ifadeyi destekleyici niteliktedir.

KAYNAKLAR

- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969). Sanayi Sayımı 1927. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- Şahinkaya, Serdar (2019). Cumhuriyetimizin İlk Sanayi Sayımı 1927: "Bir Hesaplaşma Hazırlığı", *Çalışma ve Toplum*, 1(60): 199-201.